

<http://dx.doi.org/10.16926/gea.2024.01.01.10>

dr Olgierd KUCHARSKI

<https://orcid.org/0000-0002-9633-9281>

Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie

e-mail: o.kucharski@ujd.edu.pl

Konstytucyjne prawo do odpoczynku dobowego i tygodniowego w ujęciu teoriopoznawczym

Streszczenie

Artykuł dotyczy analizy konstytucyjnego prawa do odpoczynku w ujęciu teoriopoznawczej koncepcji I. Kanta. Pozwala ona odróżnić i uporządkować dwie płaszczyzny rozumienia prawa do odpoczynku. Pierwsze rozumienie jest związane z koniecznością zapewnienia regeneracji sił pracownika, co wynika z jego fizjologii. W tym zakresie poznajemy takie potrzeby, traktując człowieka jako fenomen, do czego służy Kantowski czysty rozum, i jest to związane z rolą porządkującą, jaką odgrywa forma aprioryczna czasu.

Druga płaszczyzna rozumienia prawa do nieprzerwanego odpoczynku wiąże się ściśle ze znaceniem obowiązujących przepisów prawnych wprowadzających takie rozwiązania. Opiera się ona na rozumie praktycznym i kategoriach wolności i obowiązku, które mają zagwarantować jak największą jego wolność, co wprost odnosi się do imperatywu kategorycznego. Prawo do odpoczynku zapisane w art. 66 ust. 2 Konstytucji RP umożliwia rekonstrukcję wartości opisanych wyżej, a odwołujących się do funkcji ochronnej i organizacyjnej odpoczynków w czasie pracy.

Słowa kluczowe: odpoczynki w czasie pracy, Konstytucja RP, koncepcja teoriopoznawcza I. Kanta.

Wstęp

Prawo do odpoczynku jest jednym z fundamentalnych praw pracowniczych, o czym świadczy jego konstytucyjne umocowanie. W art. 66 ust. 2 Konstytucji zapisano, że „Pracownik ma prawo do określonych w ustawie dni wolnych od pracy i corocznych płatnych urlopów; maksymalne normy czasu pracy określa ustawa”¹. Wprowadzenie tego rodzaju zapisu wynikało również z regulacji międzynarodowych².

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 nr. 78, poz. 483).

² Szczegóły m.in. w pracach: W.A. Zarychta, *Międzynarodowe standardy a ustawodawstwo z zakresu bezpieczeństwa pracy w III Rzeczypospolitej*, Warszawa 2001; A.M. Świątkowski, *Karta Praw Społecznych Rady Europy*, Warszawa 2006.

Uszczegółowienia tego prawa dokonano w ustawie Kodeks pracy, wskazując, że pracownikowi należy zapewnić 11-godzinny nieprzerwany odpoczynek dobowy oraz 35-godzinny nieprzerwany odpoczynek tygodniowy³. Drobiazgowe regulacje określają m.in. zasady planowania czasu pracy z obowiązkiem wykorzystania nieprzerwanych odpoczynków dobowych i tygodniowych oraz wyjątków tego dotyczących. W tym zakresie istnieje obszerna literatura, której w tym miejscu nie ma potrzeby przywoływać⁴.

Celem tego artykułu jest analiza temporalności nieprzerwanych odpoczynków dobowych i tygodniowych w czasie pracy w ujęciu teoriopoznawczym koncepcji I. Kanta. W artykule przyjęto metodę analizy hermeneutycznej tekstu filozoficznego i formalno-dogmatyczną odnoszącą się do ustalenia znaczenia przepisu prawnego.

Przyjęcie przez Kanta, że czas jest formą aprioryczną związaną z czystym rozumem, ma znaczenie dla badań empirycznych tego fenomenu. Takie znaczenie jest konsekwencją rozumienia czasu, jakie występuje najczęściej w naukach przyrodniczych („czas zegarowy”), jako czynnika umożliwiającego pomiar, a więc usytuowanie badanego zjawiska w określonej dacie, godzinie, sekundzie itd. Z drugiej strony, co jest cenne dla nauk prawnych, poprzez wprowadzenie przez Kanta koncepcji rozumu praktycznego i wynikającego z niego m.in. pojęcia prawa pozytywnego jest możliwe wskazanie znaczenia instytucji prawnych (rozumianych jako grup przepisów regulujących jakąś sferę rzeczywistości społecznej) w ujęciu temporalnym. W szczególności pozwala na wskazanie czasu jako istotnego elementu normatywnego.

Mając na uwadze rozwój myśli filozoficznej, który nastąpił od czasu aktywności twórczej Kanta, należy wskazać, że w tej pracy nie zajmują się analizą historyczną czy porównawczą tematyki temporalności u Kanta, a jedynie wprowadzonym przez niego rozróżnieniem dwóch podejść do tej tematyki wynikających z odróżnienia rozumu teoretycznego od praktycznego w odniesieniu do prawa. Ten wymiar odnoszący się do temporalności był źródłem refleksji dla kolejnych pokoleń filozofów i jego krytyka pozwoliła na wypracowanie współczesnego podejścia do tej tematyki⁵. Nie zmienia to jednak faktu, że nadal cennym intelektualnie dla aktualnych badań w naukach prawnych jest rozróżnienie, które

³ Art. 132 i 135 ustawy z 26.06.1974 r. Kodeks pracy (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1465), zwany dalej Kodeksem pracy.

⁴ M.in. K. Rączka, *Czas pracy*, [w:] K.W. Baran (red.), *System Prawa Pracy*, t. 3: *Indywidualne prawo pracy. Część szczegółowa*, Warszawa 2021; K. Rączka, *Ustalenie systemów i rozkładów czasu pracy na gruncie kodeksu pracy*, „Prace i Zabezpieczenie Społeczne” 2004, nr 2; M.B. Rycał, *Wymiar i rozkład czasu pracy*, Warszawa 2008; A. Sobczyk, *Zasady prawnej regulacji czasu pracy*, Warszawa 2005; K. Stefański, *Elastyczny czas pracy*, Warszawa 2016.

⁵ Np. w prawie przedstawiono to zagadnienie m.in. w pracach: E. Wyrębska-Dermanovic, *Filozofia prawa Immanuela Kanta. Wprowadzenie*, Łódź 2018; K. Kuźmich, *Immanuel Kant jako inspirator polskiej teorii i filozofii prawa w latach 1918–1950*, Lublin 2009; M. Szyszkowska, *U źródle współczesnej filozofii prawa i filozofii człowieka*, Warszawa 1972.

można wyprowadzić z koncepcji filozoficznej Kanta, dotyczące czasu, a w szczególności odróżnienia czasu empirycznego (wynikającego z czystego rozumu, a dotyczącego poznawania fenomenów w rozumieniu przyrodoznawstwa postępującego się modelami matematycznymi⁶) od znaczenia, jakie jest nadawane czasowi w rozwiązaniach prawa pozytywnego (instytucjach prawnych), wynikających z praktycznego rozumu, który poznaje powinności. Pomimo upływu bardzo długiego czasu od jej powstania, na pewnym poziomie ogólności nadal umożliwia ona usystematyzowanie badanego zjawiska, zachowując wartość heurystyczną i dzisiaj.

1. Pojęcie czasu w filozofii Kanta

Bardzo ważnym elementem systemu filozoficznego I. Kanta było założenie, że czas (tak jak przestrzeń) jest formą aprioryczną rozumu teoretycznego. Wydaje się, że jest to jeden z powszechnie znanych elementów myśli królewieckiego filozofa.

Dla celów tej pracy nie jest konieczne analizowanie całego dorobku Kanta dotyczącego rozumu teoretycznego. Natomiast należy wskazać jego kilka fundamentalnych założeń donoszących się do kategorii czasu i samego jego ujęcia, bez których dokonywana w tej pracy analiza byłaby powierzchowna⁷.

Założenie kategorii apriorycznych⁸ oraz formy apriorycznej czasu było niezbędne Kantowi dla dokonania poznania apodyktycznego, a więc pewnego, w sposób bezwzględnie konieczny⁹. Rozumiejąc formę aprioryczną, jako formę zmysłowej naoczności, *a priori* Kant wyróżnił dwie: czas i przestrzeń, ponieważ one leżą u podstaw całego poznania i sądów i występują jednocześnie jako apodyktyczne i konieczne¹⁰. Wynika to z przyjęcia, że wszystkich wrażeń doznajemy w czasie i przestrzeni, ale one nie są przedmiotem tych wrażeń¹¹. Dodatkowo nie są one pojęciami, ponieważ nie cechuje ich ogólność, a jednostkowość, która jednak ma naturę powszechności i konieczności (odwrotnie niż wrażenia), co definiuje je jako wyobrażenia *a priori*¹². Dowód, który przyjął Kant na poparcie swojego twierdzenia, opiera się na dwóch argumentach: czas nie jest wyobrażeniem empirycznym, a jednocześnie jest wyobrażeniem koniecznym¹³. W szczególności

⁶ M. Zirk-Sadowski, *Wprowadzenie do filozofii prawa*, Kraków 2000, s. 37.

⁷ W swojej analizie pomijam to, w jaki sposób jest rozumiany czas jako taki w koncepcji I. Kanta. Próba tego rodzaju została podjęta w pracy: M. Żelazny, *Metafizyka czasu i wieczności jako filozofia człowieka w idealizmie niemieckim (od Kanta do Nietzschego)*, Toruń 1986.

⁸ I. Kant, *Prolegomena*, tłum. B. Bornstein, na nowo opracowane przez J. Suchorzewską, Warszawa 1993, s. 110.

⁹ I. Kant, *Prolegomena*,..., s. 42.

¹⁰ Ibidem, s. 47.

¹¹ W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, t. 2, Warszawa 1990, s. 168.

¹² Ibidem, s. 168.

¹³ Ibidem, s. 169.

czas jest potrzebny np. w arytmetyce do wykonywania kolejnych działań – powstawania kolejnych liczb, a w mechanice do określania pojęcia ruchu. To powoduje, że czas (jak i przestrzeń) są czystymi danymi naocznymi, które stanowią *a priori* podstawę oglądów empirycznych i dlatego same nie mogą zostać usunięte. Bez nich nie można badać jakichkolwiek zjawisk empirycznych, one wyprzedzają spostrzeganie przedmiotów i poznawanie *a priori* przedmiotów¹⁴. Kant uważał, że czas jest tylko formą zmysłu wewnętrznego służącego do oglądu nas samych i naszego stanu wewnętrznego, nie należy do kształtu ani położenia, a określa stosunek przedstawień w naszym stanie wewnętrznym¹⁵. Takie podejście powoduje, że to cały przejawiający się świat (a więc przeszłość, przyszłość i teraźniejszość) powstaje tylko dlatego, że w ramach systemu apercepcji istnieje czas jako czysta forma naoczności¹⁶. Jest on bowiem obecny w każdym spostrzeżeniu, bez niego nie może być mowy o jakiegokolwiek naoczności, a jednocześnie jest filtrem porządkującym wrażenia zmysłowe w ich rzeczywistości empirycznej¹⁷.

Należy pamiętać, że rozum teoretyczny odnosił Kant do poznania przyrody, przy czym rozumiał ją jako istnienie rzeczy wg praw ogólnych, zarówno w aspekcie materialnym, jak i formalnym, której przedstawienia zmysłowe poznajemy za pośrednictwem naszego intelektu i zmysłów¹⁸. Dla Kanta niemożliwe jest poznawanie rzeczy samych w sobie ani *a priori*, ani *aposteriori*¹⁹. Przyroda może przybierać przy tym znaczenie prawidłości istnienia rzeczy ogólnych (w szczególności obejmuje ono matematykę i przyrodoznawstwo ogólne – czyste zasady, poprzedzające nauki szczegółowe takie jak np. fizykę), jak i w znaczeniu ogółu wszystkich przedmiotów doświadczenia²⁰. Przy czym czas (tak jak i przestrzeń) w rozumieniu Kanta, wraz ze zjawiskami spostrzeganymi, nie są czymś, co istnieje samo w sobie poza przedstawieniami, lecz są tylko sposobami przedstawień²¹.

Takie rozumienie czasu w prawie służy określeniu daty (czasu zegarowego) danego zjawiska oraz okresów czasu regulowanych przez przepisy prawa. W odniesieniu do analizowanej tematyki umożliwia określenie, od kiedy do kiedy trwa odpoczynek dobowy lub tygodniowy, poprzez określenie jego godziny i dnia rozpoczęcia i godziny oraz dnia zakończenia. W tym zakresie używa się przyrządów pomiarowych (np. zegara), którego sposób funkcjonowania i uzgodnienia wartości jak wyliczyć precyzyjnie wpływ sekundy, minuty, godziny dnia jest określony metodami nauk przyrodniczych. W razie sporów dokonuje się w tym zakresie odwołania do jakiegoś autorytatywnego źródła, aby ustalić, który zegar np. się spóźnia. Przy czym spór będzie musiał opierać się na argumentach wynikających

¹⁴ Immanuel Kant, *Prolegomena...*, s. 48.

¹⁵ I. Kant, *Krytyka czystego rozumu*, t. 1, Warszawa 1957, s. 111–112.

¹⁶ M. Żelazny, op. cit., s. 11.

¹⁷ M. Zirk-Sadowski, op. cit., Kraków 2000, s. 39.

¹⁸ Immanuel Kant, *Prolegomena...*, s. 104.

¹⁹ Ibidem, s. 65.

²⁰ Ibidem, s. 68.

²¹ Ibidem, s. 140.

z nauk przyrodniczych dotyczących zasad dokonywania pomiaru czasu. Na marginesie należy jedynie zauważyć, że określenia legalność miar (ich zatwierdzenia) dokonuje ustawodawca²².

Niezależnie od powyższych ustaleń należy zwrócić uwagę na jeszcze jeden aspekt nieprzerwanych odpoczynków w czasie pracy. Jednym z głównych założeń na podstawie którego zostały one wprowadzone do ustawodawstwa jest teza, że ich zasadniczym celem jest zapewnienie regeneracji fizycznej i psychicznej pracownika. Tylko wtedy praca przez nich wykonywana będzie bezpieczna, bo oparta na odpowiedniej koncentracji i uwadze na wykonywanych czynnościach. Niewątpliwie tego typu argumenty wynikają z badań nad fizjologią człowieka, a więc dokonywanych metodami nauk przyrodniczych.

2. Rozum praktyczny w filozofii Kanta

System filozoficzny I. Kanta umożliwia dokonanie analizy temporalnej zawartości instytucji prawnych w sposób nie tylko oparty o relacyjny stosunek do jakichś jednostek czasu. Z koncepcji filozofa można wyprowadzić tezę, że przepisy prawa w stosowaniu których jakąś rolę odgrywają jednostki czasu nie są tylko biernymi przedmiotami tej relacji, ale to one kształtują jej treść, bez której same miary czasu byłyby puste.

Do takiej interpretacji myśli autora *Metafizycznych podstaw prawa* skłania jego fundamentalne rozróżnienie na poznanie dokonywane przez rozum czysty i przez rozum praktyczny²³.

Czas jako forma aprioryczna uczestniczy w każdym poznaniu o charakterze empirycznym, w tym także w procesach stosowania prawa. To wtedy „umieszcza” się poznawany fenomen w czasie, co wskazano we wcześniejszej części artykułu. W odniesieniu do poznania dokonywanego przez rozum praktyczny, które dotyczy powinności, to ono nadaje znaczenia określonej jednostce czasu zawartej w normie.

Dla celów tej pracy nie jest konieczne analizowanie całego dorobku Kanta dotyczącego rozumu praktycznego i prawa²⁴. Natomiast należy wskazać jego

²² W Polsce jest to ustawa z dnia 11 maja 2001 r. – Prawo o miarach (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2063) która wskazuje, że legalnymi jednostkami miar są jednostki Międzynarodowego Układu Jednostek Miar (SI),²² co przekłada się na definicje zawarte w akcie wykonawczym, gdzie 1 sekunda została określona jako czas równy 9.192.631.770 okresom promieniowania odpowiadającego przejściu między dwoma nadsubtelnymi poziomami stanu podstawowego atomu cezu 133, czas jest oznaczany w sekundach, minutach, godzinach, natomiast odpowiednio 1 minuta ma 60 sekund, 1 godzina ma 3600 sekund, 1 doba ma 86 400 sekund.

²³ I. Kant, *Krytyka praktycznego rozumu*, Warszawa 1984; I. Kant, *Uzasadnienie metafizyki wolności*, Warszawa 1971; I. Kant, *Metafizyczne podstawy prawa*, Kęty 2006.

²⁴ Analizę dorobku I. Kanta odnoszącego się do prawa można znaleźć m.in. w pracach: M. Szyszkowska, op. cit.; J. Oniszczyk, *Filozofia i teoria prawa*, Warszawa 2008, s. 292–307; M. Zirk-Sadowski, op. cit., s. 35–47; O. Höffe, *Immanuel Kant*, Warszawa 2003.

kilka fundamentalnych założeń, bez których dokonywana w tej pracy analiza byłaby powierzchowna.

Dokonywanie wyborów, jak zachować się w określonej sytuacji, w szczególności opartej na odwołaniu się do kryterium moralnego lub prawnego, jest oparte przez Kanta na woli, która jest praktycznym rozumem²⁵. Wola określa, które zachowania są zgodne z określonymi przez siebie prawami²⁶. Jest to o tyle istotne, bo dobra wola nie wybiera działania z pobudek zewnętrznych, np. popędów, ale jest oparta na obowiązku. Czyny moralne nie mogą być ostatecznie uzasadnione kryterium odwołującym się do zewnętrżności, np. przydatnością, porządkiem społecznym²⁷. Odwołanie się do kryterium woli, a przez to obowiązku powoduje, że obiektywność właściwego postępowania jest zagwarantowana przez sam podmiot dokonujący wyborów. Kant wprowadza kluczowe dla swoich rozważań pojęcie imperatywu kategorycznego, który identyfikuje uniwersalną regułę dobrej woli – jak rozpoznawać, czy dane zachowanie jest moralne, czy nie²⁸. Imperatyw kategoryczny został przez I. Kanta określony jako „postępuj według takiej maksymy, dzięki której możesz zarazem chcieć, żeby stała się powszechnym prawem”²⁹. Takie rozwiązanie problemu kryterium dokonywania wyborów moralnych oznacza, że jest ono oparte na autonomicznych decyzjach każdego podmiotu opartych na czystych obowiązkach, z pominięciem potrzeb społecznych czy biologicznych³⁰. Oznacza to również, że fundamentem etyki Kanta jest idea autonomii oparta na twierdzeniu, że niezależny rozum człowieka uzyskuje pewność racjonalnego poznania i stanowi to podstawę moralnego ładu³¹. Tylko taka koncepcja wolnego, noumenalnego podmiotu może stać się podstawą moralnego prawodawstwa³². Konsekwencją takiego stanowiska jest podporządkowanie strony popędowo-uczuciowej człowieka jego rozumowi³³.

I. Kant w sposób holistyczny dostrzegał jednak, że człowiek jest nie tylko noumenem, ale również fenomenem, który oddziałuje na innych ludzi, i na którego oddziałują inni, a także sam z istoty jest poddany prawom przyrodniczym i popędom³⁴. Dlatego konieczne jest rozróżnienie praw moralnych od praw pozytywnych (które muszą uwzględniać niedoskonałości i słabości ludzkie)³⁵. Prawo pozytywne musi być oparte na przymusie stosowanym w przypadku, gdy obowiązujące regulacje prawne są lekceważone³⁶. W takim podejściu prawo po-

²⁵ I. Kant, *Uzasadnienie metafizyki wolności*, Warszawa 1971, s. 36.

²⁶ E. Wyrębska-Dermanovic, op. cit., s. 35.

²⁷ M. Zirk-Sadowski, op. cit., s. 43.

²⁸ K. Kuźmich, op. cit., s. 53–55.

²⁹ I. Kant, *Uzasadnienie metafizyki wolności*, s. 50.

³⁰ M. Zirk-Sadowski, op. cit., s. 43.

³¹ J. Oniszczyk, op. cit., s. 297.

³² M. Zirk-Sadowski, op. cit., s. 44.

³³ M. Szyszkowska, op. cit., s. 52.

³⁴ O. Höffe, op. cit., s. 197–199.

³⁵ I. Kant, *Metafizyczne podstawy prawa*, s. 31–32.

³⁶ Ibidem, s. 41–44.

zytywne reguluje tylko stosunki zewnętrzne pomiędzy poszczególnymi osobami³⁷. Przedmiotem prawa pozytywnego jest człowiek jako fenomen i jego wolność w sensie zewnętrznym³⁸. Istotne jest także to, że Kant uznaje, iż należy tworzyć tylko takie prawa pozytywne, które pozwolą być moralnymi, a więc takie, które pozwalają na pogodzenie każdego zachowania z wolnością innych³⁹. Prawo pozytywne w ujęciu I. Kanta jest oparte zatem na zasadzie wolności każdego podmiotu i jej maksymalnej ochrony do chwili, kiedy nie narusza wolności innej osoby⁴⁰. Zachowania określone przez prawo pozytywne powoduje, że stają się one obiektywnie koniecznym dla każdego podmiotu⁴¹. Respektowanie człowieczeństwa jako celu samego w sobie jest też ograniczeniem arbitralnej woli prawodawcy, który może przyjmować prawa ingerujące w wolność ludzi tylko w sposób niezbędny dla realizacji imperatywu kategorycznego⁴².

3. Prawo do odpoczynku w ujęciu teoriopoznawczym

Na podstawie tej ogólnej charakterystyki można zatem stwierdzić, że prawo do odpoczynku dobowego i tygodniowego w ujęciu teoriopoznawczym opartym na filozofii I. Kanta określa okres czasu wskazany w przepisach prawa pozytywnego, w którym pracownik ma prawo nie wykonywać pracy, a pracodawca ma obowiązek zapewnienia tego rodzaju nieprzerwanych okresów wolnych od pozostawania zatrudnionego w jakiegokolwiek jego dyspozycji. Obowiązek ten wynika z konieczności zagwarantowania pracownikom regeneracji ich sił psychicznych i fizycznych, co jest warunkiem bezpiecznego i higienicznego wykonywania pracy⁴³. Jednak dla wiernego oddania myśli Kanta należy zastrzec, że ten obowiązek nie ma oparcia w uwarunkowaniach zewnętrznych, fizjologicznych, ale wynika z ustalenia, że każdy wolny człowiek w myśl imperatywu kategorycznego powinien uznawać wolność innego człowieka, co skutkuje koniecznością zapewnienia przez prawo pozytywne możliwości odpoczynku od pracy każdej osobie, po to, by mogła się realizować w każdym aspekcie swojego człowieczeństwa. Człowiek nie jest maszyną, która istnieje tylko dla wykonywania określonej pracy, ale po to, by w pełni i moralnie przeżyć swoje życie, co zakłada również

³⁷ Ibidem, s. 42.

³⁸ Ibidem, s. 42–42; M. Zirk-Sadowski, op. cit., s. 45.

³⁹ M. Zirk-Sadowski, op. cit., s. 46.

⁴⁰ J. Oniszczyk, op. cit., s. 298–299, 303.

⁴¹ I. Kant, *Metafizyczne podstawy prawa*, s. 34.

⁴² M. Szyszkowska, op. cit., s. 52.

⁴³ Komentarz do art. 66 Konstytucji zamieszczony w Lex/el w pracach: P. Tuleja (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, LEX/el. 2021; L. Garlicki, M. Zubik (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 2, Warszawa 2016; M. Haczkowska, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2014; W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. 7, LEX/el. 2013.

prawo do wolnego czasu, jak i oczywiście o decydowaniu, jak go spędzić. Zapewnienie tylko minimalnych warunków egzystencji, sprowadzałoby życie każdej osoby do wymiaru jedynie biologicznego czy wręcz jako narzędzia. Wymiar prawny realizuje się przez określenie, jakie są niezbędne minimalne odpoczynki, a więc ustala, jak w najmniejszym stopniu ingerować w wolność pracodawców, przy zapewnieniu jak największej wolności pracowników. Argumenty przemawiające za określonymi rozwiązaniami prawnymi mają złożoną strukturę uwzględniającą, że czas pracy jest złożoną kategorią prawa będącą wypadkową wielu czynników społeczno-ekonomicznych i politycznych oraz kontekstu wewnętrznego, jak i międzynarodowego. O ile w XIX wieku i do połowy XX wieku główną funkcją przepisów o czasie pracy była funkcja zdrowotna, mająca na celu zapobieżenie degradacji biologicznej i społecznej, o tyle współcześnie traktuje się regulacje dotyczące czasu pracy jako ważny wyznacznik organizacji procesu pracy oraz są one miernikiem nakładu pracy i wpływają na wysokość wynagrodzenia. Wymiar czasu pracy ma z jednej strony zapewniać efektywne, ekonomicznie opłacalne wykorzystanie zdolności do pracy pracownika, a z drugiej chronić zdolność psychofizyczną do świadczenia pracy, a jednocześnie zagwarantować mu czas wolny dla poświęcenia się życiu rodzinnemu, rekreacji, rozwojowi własnej osobowości, zaspokajaniu potrzeb kulturalnych i edukacyjnych. Funkcja organizacyjna jest jednak podporządkowana funkcji ochronnej⁴⁴.

W szczególności aktualność rozważań I. Kanta znajduje swój wyraz w powszechnie przyjętym poglądzie w cywilizowanym świecie, że wszystkie rozwiązania dotyczące gwarantowania należnego odpoczynku pracownika należą do drugiej generacji praw człowieka, a ich celem jest nie tylko zapewnienie bezpiecznych i higienicznych warunków pracy poprzez wymuszenie obowiązkowych odpoczynków, ale również, a może przede wszystkim, bardzo ważnego poszanowania dla życia prywatnego każdego pracownika⁴⁵. W szczególności ochrona czasu do prywatności służy rozwojowi osobistemu pracownika, ochronie jego życia rodzinnego, rozwojowi jego zainteresowań, ale również ochronie prawa do uczestnictwa w życiu publicznym, politycznym. Wydaje się, że w XXI wieku to właśnie te wartości powinny być szczególnie chronione. Pracownik może je wykorzystywać tylko wtedy, gdy ma zapewnioną pewną stabilność w zakresie określenia, kiedy dokładnie, w jakich godzinach i dniach, ma wykonywać pracę w dłuższej perspektywie czasu. Więc aktualna konieczność zapewnienia nieprzerwanych odpoczynków dobowych i tygodniowych w czasie pracy nie może tylko opierać się na rozumieniu czasu jako kategorii gospodarczej, tak jak to miało miejsce w pierwszym okresie rozwoju stosunków przemysłowych, gdzie świat kapitału dążył przede wszystkim do wydłużania wymiaru czasu pracy, gdyż to on

⁴⁴ K. Rączka, *Czas pracy*, [w:] K.W. Baran (red.), *System Prawa Pracy*, t. 3: *Indywidualne prawo pracy. Część szczegółowa*, Warszawa 2021, s. 605.

⁴⁵ A. Sobczyk, *Prawo pracy w świetle Konstytucji RP*, t. 1: *Teoria publicznego i prywatnego indywidualnego prawa pracy*, Warszawa 2013, s. 206.

w głównej mierze decydował o wielkości produkcji. Obecnie wraz z rozwojem technologii wytwarzania oraz postępowaniem metod organizacji pracy a także dążeniem do podnoszenia jakości produkcji i usług okazuje się, że samo wydłużanie czasu pracy nie jest wystarczające dla optymalizacji efektu ekonomicznego i społecznego pracy ludzkiej. Wręcz przeciwnie, przekroczenie pewnego rozmiaru czasu pracy wpływa ujemnie nie tylko na jej wydajność, ale i jakość. Większą uwagę zaczęto zwracać na efektywność wykorzystania krótszego nominalnego czasu pracy, niż na jego wydłużanie. Prawdziwym wyzwaniem jest obecnie rewolucja postindustrialna przełomu wieków, której istotą polega na jakościowych zmianach w nauce, technice i technologii wytwarzania, w tym zwłaszcza automatyzacji produkcji i usług, komunikacji elektronicznej. Wspomnianej rewolucji towarzyszy globalizacja gospodarki, a tym samym globalizacja rynku pracy spowodowana pojawieniem się międzynarodowych i ponadnarodowych struktur gospodarczych. Wszystko to spowodowało zapotrzebowanie na większą dyferencjację, decentralizację i liberalizację prawnej regulacji czasu pracy, przy zachowaniu minimalnych standardów ochrony pracowniczej⁴⁶. Wpływ na te procesy mają również prawo człowieka do wolności, godności, samorealizacji oraz zapewnieniu prawa do jak największej wolności.

Podsumowanie

Podsumowując rozważania, należy wskazać na istotną rolę czynnika czasu w prawie.

W zakresie analizowanej tematyki koncepcja Kanta pozwala odróżnić i uporządkować dwie płaszczyzny rozumienia prawa do odpoczynku. Pierwsza jest związana z koniecznością zapewnienia regeneracji sił pracownika, co wynika z jego fizjologii. W tym zakresie poznajemy takie potrzeby, traktując człowieka jako fenomen, do czego służy Kantowski czysty rozum. W odniesieniu do czasu traktowanego jako forma aprioryczna czystego rozumu, będzie to również związane z jego rolą porządkującą wrażenia, umożliwiające określanie dokładnego czasu np. rozpoczęcia i zakończenia nieprzerwanych odpoczynków.

Druga płaszczyzna rozumienia prawa do nieprzerwanego odpoczynku wiąże się ściśle ze znaczeniem obowiązujących przepisów prawnych wprowadzających takie rozwiązania. Opiera się ona na rozumie praktycznym i kategoriach wolności i obowiązku. Jak wskazano wyżej, o ile na początku rewolucji industrialnej prawo do odpoczynku miało charakter ściśle związany z fizjologią i koniecznością zapewnienia regeneracji sił fizycznych, o tyle aktualnie jest traktowane jako prawo człowieka drugiej generacji, które ma zagwarantować jak największą jego wolność, co wprost odnosi się do imperatywu kategorycznego.

---

⁴⁶ K. Rączka, *Czas pracy*, s. 606.

Prawo do odpoczynku zapisane w art. 66 ust. 2 Konstytucji RP umożliwia rekonstrukcję wartości opisanych wyżej, a odwołujących się do funkcji ochronnej, organizacyjnej jak i umożliwienia właściwego życia społeczno-kulturalnego pracownika⁴⁷. Ich podstawą jest poszanowanie wzajemnej wolności, co jest kluczowe dla koncepcji prawa I. Kanta.

Bibliografia

- Garlicki L., Zubik M. (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 2, Warszawa 2016.
- Haczkowska M., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2014.
- Höffe O., *Immanuel Kant*, Warszawa 2003.
- Kant I., *Krytyka czystego rozumu*, t. 1 Warszawa 1957.
- Kant I., *Krytyka praktycznego rozumu*, Warszawa 1984.
- Kant I., *Metafizyczne podstawy prawa*, Kęty 2006.
- Kant I., *Prolegomena*, tłum. B. Bornstein, na nowo opracowane przez J. Sucho-rzewską, Warszawa 1993.
- Kant I., *Uzasadnienie metafizyki wolności*, Warszawa 1971.
- Kuźmich K., *Immanuel Kant jako inspirator polskiej teorii i filozofii prawa w latach 1918–1950*, Lublin 2009.
- Oniszczyk J., *Filozofia i teoria prawa*, Warszawa 2008.
- Oniszczyk J., *Konstytucyjne źródła prawa pracy*, [w:] K.W. Baran (red.), *System Prawa Pracy*, t. 1: Część ogólna, Warszawa 2017.
- Rączka K., *Czas pracy*, [w:] K.W. Baran (red.), *System Prawa Pracy*, t. 3: *Indywidualne prawo pracy. Część szczegółowa*, Warszawa 2021.
- Rączka K., *Ustalanie systemów i rozkładów czasu pracy na gruncie kodeksu pracy*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2004, nr 2.
- Rycak M.B., *Wymiar i rozkład czasu pracy*, Warszawa 2008.
- Skrzydło W., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, LEX /el. 2013.
- Sobczyk A., *Prawo pracy w świetle Konstytucji RP*, t. 1: *Teoria publicznego i prywatnego indywidualnego prawa pracy*, Warszawa 2013.
- Sobczyk A., *Zasady prawnej regulacji czasu pracy*, Warszawa 2005.
- Stefański K., *Elastyczny czas pracy*, Warszawa 2016.
- Szyszkowska M., *U źródeł współczesnej filozofii prawa i filozofii człowieka*, Warszawa 1972.
- Świątkowski A.M., *Karta Praw Społecznych Rady Europy*, Warszawa 2006.
- Tatarkiewicz W., *Historia filozofii*, t. 2, Warszawa 1990.

---

⁴⁷ J. Oniszczyk, *Konstytucyjne źródła prawa pracy*, [w:] K.W. Baran (red.), *System Prawa Pracy*, t. 1: Część ogólna, Warszawa 2017, s. 758.

- Tuleja P. (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz.*, LEX/el. 2021.
- Wyrębska-Dermanovic E., *Filozofia prawa Immanuela Kanta. Wprowadzenie*, Łódź 2018.
- Zarychta W.A., *Międzynarodowe standardy a ustawodawstwo z zakresu bezpieczeństwa pracy w III Rzeczypospolitej*, Warszawa 2001.
- Zirk- Sadowski M., *Wprowadzenie do filozofii prawa*, Kraków 2000.
- Żelazny M., *Metafizyka czasu i wieczności jako filozofia człowieka w idealizmie niemieckim (od Kanta do Nietzschego)*, Toruń 1986.

The constitutional right to daily and weekly rest in a theoretical and cognitive perspective

Abstract

This article deals with the analysis of the constitutional right to rest in terms of the theoretical-cognitive concept of I. Kant. It makes it possible to distinguish and organise two levels of understanding of the right to rest. The first understanding is related to the necessity of ensuring the regeneration of the worker's strength, which results from his physiology. In this respect, we come to know such needs by treating man as a phenomenon, for which Kantian pure reason is used, and is related to the ordering role played by the apriori form of time.

The second level of understanding the right to uninterrupted rest is closely related to the meaning of the existing legal provisions introducing such arrangements. It is based on practical reason and the categories of freedom and duty to guarantee as much freedom as possible, which directly relates to the categorical imperative. The right to rest enshrined in Article 66(2) of the Constitution of the Republic of Poland enables the reconstruction of the values described above and referring to the protective and organisational function of rest during working time.

Keywords: rests during working time, the Constitution of the Republic of Poland, the theoretical-cognitive concept of I. Kant.